
Бошко ЈЕРЕМИЋ

ПОРТРЕТИ НЕНАДОВИЋА¹
(Сликарски радови Уроша Кнежевића)

I ДЕО

1 ПОСТАНАК И АУТЕНТИЧНОСТ ПОРТРЕТА

1.1. **Постанак портрета.** Једно од првих питања које се намеће је повод настанка ових портрета. У вези са тим треба рећи да је кнез Александар Карађорђевић (владао од 1842–1858) желео да 50-годишњицу првог српског устанка обележи, поред осталог, и галеријом устаника и највернијих Карађорђевић присталица и пријатеља. Тај посао је добио сликар Урош Кнежевић.²

За галерију кнеза Александра Карађорђевића (илустрација бр. 1) довољно је овом приликом рећи да је настала као резултат полета ондашње Србије, у свим областима материјалног и културног живота, њене тежње ка еманципацији и прогресу, што се испољило и у ликовној уметности на начин који је био једино могућ: очувати лик устаничких вођа, њихов спољни изглед, реконструисати га када је то било потребно.³ Треба истаћи да је сваки појединачни портрет из ове галерије, у ствари, мала историја за себе, исечак из немирне и узбуркане Србије, њених патњи и страдања, борби и војевања знаних и незнаних хероја и устаника. Сваки од њих је део те велике ослободилачке борбе, започете сечом кнезова 1804. године.⁴

¹ У збирци Народног музеја у Београду чувају се портрети чланова породице Ненадовић, које је радио Урош Кнежевић, даровити сликар српског класицизма. На тим портретима су представљени тамнавско-посавски кнез Алекса Ненадовић, народни вођа пред први српски устанак, његов брат војвода Јаков, истакнути устаник, и два сина кнеза Алексе – Прота Матеја (ратник, дипломата, писац) и војвода Сима Ненадовић. Под насловом „Портрети Ненадовића” треба подразумевати портрете ових поменутих личности из породице Ненадовић.

У сталној поставци музеја у Ваљеву изложене су копије портрета Ненадовића, које је радио наставник и сликар Богдан Бакић у Ваљеву, поводом прославе 150. годишњице првог српског устанка. Многи посетиоци Музеја питају ко је, где, када, како и којим поводом радио оригинале портрета Ненадовића. Ово је покушај да се задовољи та племенита радозналост.

² О галерији кнеза Александра Карађорђевића и животу и раду сликара портрета за галерију писао је опширно др Павле Васић у монографији „Урош Кнежевић, портретист”, Опово 1975. године.

³ Павле Васић, Историјски портрети Уроша Кнежевића, Зборник Музеја првог српског устанка, II, Београд 1960., стр. 42.

⁴ Јован Секулић, Урош Кнежевић на портретима из збирке Народног музеја у Београду, Зборник радова Народног музеја, I, Београд MСMLVIII., стр. 250.

Кнежевић (илустрација бр. 2) је галерију устаника започео 1852. године портретом Карађорђа и до 1855. године насликао шеснаест личности, међу којима су и Прота Матеја и војвода Јаков Ненадовић. То знамо захваљујући једном чланку објављеном у „Србским новинама“ од 4. децембра 1855. године.⁵ Портрете кнеза Алексе и његовог најмлађег сина, војводе Симе Ненадовића, Кнежевић је насликао вероватно после 1855, јер се они не помињу у том чланку. Од Ненадовића чије је портрете сликао Кнежевић за галерију, а о којима је овде реч, једини је у животу био, у почетку уметничког рада, Прота Матеја. Због тога је, овом приликом, немогуће заобићи, бар у најкраћим цртама, улогу Проте Матеје и помоћ коју је он пружио у ликовном обликовању галерије устаника.

1.2 Улога Проте Матеје у ликовном обликовању портрета. Има више разлога који наводе на закључак да је између Проте Матеје и Кнежевића постојала жива и плодна сарадња—пише Никола Кусовац.⁶ Прво, Прота Матеја је био у стању да оцени Кнежевића као доброг сликара који заслужује помоћ, јер је Прота пре тога имао искуство са добрим бечким сликарем Јоханом Бесом (Johann Böss), који је неколико година раније сликао портрет Проте Матеје, а коме је том приликом Прота дуже време позирао и тако био у могућности да упозна његове сликарске квалитете. Друго, пошто је био упознат са поводом и циљем галерије коју је Кнежевић требало да наслика, Прота није могао остати равнодушан према томе како ће овај сликар то спровести у дело, посебно са колико ће успеха насликати чланове породице Ненадовић па му сигурно није ускратио добре описе историјских личности, пре свега својих најближих, које је Кнежевић насликао за Протина живота, или нешто касније. Треба истаћи и то да је Кнежевићев подухват био сасвим у духу Протиних настојања потврђених сврхом МЕМОАРА – писаних са циљем да се прошлост не заборави, и то она прошлост за коју су он и његова породица много значили. Због тога ће се улога коју је Прота могао имати у ликовном обликовању Кнежевићеве галерије, као необично убедљив и сликовит приповедач, сведок минулих времена и добар пријатељ готово свих које је Кнежевић портретисао морати још дуго и пажљиво истраживати.⁷ Треба рећи да истраживачи до сада нису забележили, а нису могли ни знати, јер материјал није публикован ни предмети каталогизирани, да је Прота Матеја, поред тога што је дао добре описе својих најближих, свакако помогао сликару и на још један начин. Наиме, у породици Ненадовић су чувани предмети, углавном оружје, који су припадали члановима породице. За сада знамо да је у тој породици читаво једно и по столеће од почетка првог српског устанка био сачуван јатаган и нож који је припадао кнезу Алекси, сабља војводе Јакова, сабља Проте Матеје и фишеклија (кутија у којој се држала муниција за кубуре – мале пушке) која је припадала војводи Сими Ненадовићу. О томе знамо, јер су ти предмети пре три деценије, поводом прославе 150-годишњице првог српског устанка, предати у трајно власништво Народном музеју у Ваљеву. Златан крст, који је Прота добио од руског цара Александра I, остао је да се и даље чува у породици. Према томе, Прота није био у прилици да сликару пружи само добре описе већ и аутентичне предмете који су припадали њему и члановима његове породице. Сликара је те предмете и насликао на портретима Ненадовића, у деловима или целе, а ти предмети се данас могу видети у сталној поставци Народног музеја у Ваљеву.

⁵ Чланак је објавио др Павле Васић у наведеним делима (види напомене под 2) на стр. 58–59 и под 3) на стр. 34–35.)

⁶ Никола Кусовац, Доба Проте Матије Ненадовића, Портретско сликарство у Србији (1824–1854), Прота Матија Ненадовић и његово доба, издање САНУ 1978., стр. 198.

⁷ Исто.

1.2.1 Ко је још био заинтересован за изглед портрета? Треба рећи и то да је за успешно сликање чланова породице Ненадовић, поред Проте, свакако била заинтересована и кнегиња Персида, (илустрација бр. 3) супруга кнеза Александра Карађорђевића, која потиче из породице Ненадовић, а њој сигурно није било свеједно како ће на портретима изгледати њени рођаци. О кнезу Алекси и војводи Сими је сигурно слушала оно што се причало у породици, а свога деду војводу Јакова је вероватно добро памтила. Пошто је Кнежевић сликао и портрет кнегиње Персиде, приликом сусрета са њом сликар је могао да сазна оно што га је интересовало у вези са сликањем чланова породице Ненадовић. Да ли је случајно портрет војводе Јакова Ненадовића, њеног деде по оцу, један од најбољих портрета из Кнежевићеве галерије?

На крају, ваља истаћи да је поред Проте и кнегиње Персиде за изглед портрета Ненадовића био свакако заинтересован и Јеврем Ненадовић, син војводе Јакова и таст кнеза Александра Карађорђевића. Кнежевић је и њега портретисао и то по моделу, па је при сусретима са њим могао такође много да чује о члановима породице Ненадовић. Та помоћ је могла бити драгоцен, јер је Јеврем, школујући се, био најобразованији од свих Ненадовића. Поред тога, Јеврем је био жив за све време Кнежевићевог рада на портретима Ненадовића па је могао да пружи помоћ сликару и после смрти Проте Матеје. Посебно је могао да помогне Кнежевићу приликом сликања портрета војводе Јакова, свог оца, а затим и портрета војводе Симе Ненадовића, свог брата од стрица, јер је био Симин вршњак и са њим био заједно на школовању у Бранковини, Купинову и Карловцима.

1.3 Аутентичност портрета. Посебну пажњу заслужује питање аутентичности портрета које је сликао Кнежевић. То важи и за портрете Ненадовића. У вези са тим, Милићевић пише да је Кнежевић... „или с природе или с других портрета, или, најпосле, по прилици насликао многе Карађорђеве савременике”...⁸ Исту тврдњу поновио је Андра Гавриловић, који је забележио у свом делу: „...Сам, пак, кнез Александар узео је био живописца Уроша Кнежевића и плаћао му је из својих средстава, те је овај за времена сачувао од заборава многе ликове знатних људи из устанка – радећи слике њихове или по природи или по другим скицама или, најзад, по наличности живих људи”...⁹ Од колике је важности ово питање аутентичности портрета које је сликао Кнежевић, сведочи и чињеница да је Др Павле Васић поделио ове портрете у три групе. У прву групу сврстао је портрета сликане по природи, у другу који су копирани са разних портрета и у трећу оне који су рађени напамет.¹⁰

2 ПОРТРЕТ ПРОТЕ МАТЕЈЕ НЕНАДОВИЋА

2.1 Година сликања портрета. За портрет Проте Матеје (илустрација бр. 4) сматра да је сликан у Београду. Са тим се слажу сви који су писали о овом портрету. Међутим, разлике у мишљењима постоје у погледу године сликања и аутентичности портрета.

Што се тиче године сликања, изнећу неколико мишљења. Др Павле Васић га опрезно датира у време између 1852. и 1855. године,¹¹ држећи се ве-

⁸ М. Милићевић, Поменик знаменитих људи у Србског народа новијега доба, Београд 1888., књ. 27 Чупићеве задужбине, стр. 230–31.

⁹ Андра Гавриловић: Знаменити Срби XIX века, год. III, Загреб 1904., стр. 1.

¹⁰ Др Павле Васић, наведена дела (види напомену под 2) стр. 61 и под 3) стр. 36–37).

¹¹ Др Павле Васић, нав. дело у напомени под 2) (Илустрације-портрет проте Матеје Ненадовића, 47. по реду, где је забележено (1852–55). Међутим, у Каталогу слика Уроша Кнежевића, стр. 116, др Павле Васић је децидиран и пише „сликан 1852. године”).

роватно, поменутог чланка у „Србским новинама”. Никола Кусовац изрично утврђује 1852. годину, као годину сликања портрета.¹² Постоји и мишљење Љубомира Ковачевића, по којем је портрет „рађен око 1847.”¹³ Међутим, треба рећи да би та година могла да се односи само на Протин портрет који је радио бечки сликар Јохан Бес. У вези са годином сликања Протиног портрета треба имати у виду да је Прота крајем 1852. године напустио Београд и отишао да живи у Ваљево. Ако је Кнежевић радио Протин портрет после 1852. године, постављају се питања: Да ли је Кнежевић ишао за Протом у Ваљево да га слика, што је мало вероватно, или је Протин портрет сликао у Београду без Протиног присуства.

2.2. Аутентичност портрета.. У вези са аутентичношћу Протиног портрета поставља се питање: Да ли је Кнежевић портретисао Проту, то јест, да ли је радио по моделу, тако што је Прота том приликом седео пред сликарским штафелајем или је портрет копиран са неког другог портрета. Др Павле Васић ставља овај портрет у своју прву групу сликаних портрета.¹⁴ То значи да је, према његовом мишљењу, Кнежевић портретисао Проту по моделу. Др Миодраг Коларић пише:...” Кнежевић свој рад почиње портретом Карађорђа, рађеним по слици Руса Боровиковског, па онда слика остале истакнуте устанике: Проту Матеју Ненадовића, Јеврема Ненадовића, Узун-Мирка Апостоловића”...¹⁵ Затим је, по опису савременика, или по сличности са члановима породице, насликао портрете кнеза Алексе Ненадовића, Стојана Чупића и Симе Ненадовића”...¹⁶ По томе што у исту групу са Јевремом Ненадовићем и Узун-Мирком Апостоловићем ставља и Проту Матеју, може се извести закључак да Коларић мисли да је Кнежевић сликао Проту по природи, да га је портретисао—јер је познато да су и Јеврем Ненадовић (живео до 1867.) и Узун-Мирко Апостоловић (живео до 1872.) позирали Кнежевићу приликом сликања њихових портрета. Па ипак, треба рећи да је Коларићев текст неодређен кад се ради о начину како је сликао Протин портрет.

С друге стране, Јован Секулић, држећи се Списка Стеве Тодоровића¹⁷ за који каже да је сигурно непотпун и нетачан, износи мишљење да је Протин портрет Кнежевић копирао са портрета који је сликао бечки сликар Јохан Бес. Он, дакле, не ставља Проту у оне личности које је Кнежевић радио по моделу.¹⁸

2.2.1 Најновије мишљење о аутентичности портрета. Најновије мишљење о аутентичности портрета, које иде у прилог Секулићевом гледишту, изнео је Никола Кусовац.¹⁹ Он мисли да је тешко прихватљив закључак да је Протин портрет Кнежевић сликао по моделу. Н. Кусовац пише: „... Чини се да је Кнежевићев портрет само копија једног ранијег сликаног у Београду крајем 1846. године руком доброг бечког сликара Јохана Беса, а по

¹² Никола Кусовац, нав. дело, стр. 197., Каталог стр. 204 и Илустрације стр. 242.

¹³ Љубомир Ковачевић, предговор Мемоара, проте Матеје Ненадовића, Издање СКЗ, Београд 1893., стр. XVI., или Календар „Колубара” за 1936. годину, стр. 68.

¹⁴ Др Павле Васић, наведена дела (Исто као у напмени под 10.)

¹⁵ Др Миодраг Коларић, Класицизам код Срба, Народни музеј у Београду, Посебна издања, књ. I, MCMLXV, „Просвета”, стр. 143.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Стева Тодоровић, Колико и каквих живописних слика има у београдским јавним збиркама, Гласник Српског ученог друштва, Београд 1868., књ. XXXIII., стр. 56–65; и Јован Секулић, нав. дело у напмени под 4), стр. 251.

¹⁸ Јован Секулић, нав. дело, стр. 251.

¹⁹ Никола Кусовац, нав. дело, стр. 197.

налогу литографа Анастаса Јовановића.²⁰ На такав закључак упућује чињеница да Кнежевићево композиционо решење Протиног портрета до детаља одговора Бесовом, према којем је Јовановић израдио познату литографију објављену у првој свесци његовог издања „Споменици Србски”.²¹

Нека мања и безначајна одступања у детаљима, као што је боја ћурка, врста појаса или положај руку, могу се објаснити разликама које су постојале између малог (по коме је рађена литографија) и већег Протиног портрета (који је остао код Проте) према којем је, по свему судећи, Кнежевић радио.²² Уосталом, Протини биографи забележили су да се „он до смрти богато и чисто носио”, па није тешко закључити да је приликом вишедневног, или вишенедељног, позирања Бесу мењао детаље своје „богате” ношње. Штавише, на Кнежевићевом портрету боја браде је бела, него на мањем Бесовом, како се види и на познатој литографији, што је и сам Прота запазио као разлику између оба Бесова рада.²³ Биће да Прота, у време када се Кнежевић појавио са молбом да га слика, две године пред смрт, уморан од прележане болести и пристигле старости, није био рад да поново седи дуго као модел па је сликару предложио да начини копију према Бесовом портрету, којим је очигледно био задовољан. Овим предлогом морао је бити задовољан и практични Кнежевић, јер је тако у сопственом атељеу и према расположивом времену могао поруџбину успешно да заврши”...²⁴ Као што се види, Н. Кусовац је мишљења „да остарели Прота није био рад, или физички способан, да издржи дуга седења пред сликарем”.²⁵

²⁰ Уз ово мишљење Н. Кусовац даје напомену: „Миодраг Ибровац, Три писма Проте Матеје Ненадовића, Прилози за књижевност, историју и фолклор, књ. 20., св. 1–2., Београд 1954., стр. 100. Тај портрет је изгубљен или уништен за време првог светског рата, као и портрети друге Протине жене Јоке и Светомира Ненадовића. Ако су, затим, тачни наводи М. Ибровца, у којима стоји да су том проликом изгубљени и портрети Симе и Алексе Ненадовића, заједно са Протином преписком и рукописима Љубе Ненадовића, онда ће бити да је Кнежевић за потребе породице Ненадовић насликао и реплике истих портрета, јер су се сачували оригинали рађени за Галерију кнеза Александра”...(Н. Кусовац, н.д. стр. 1977.)

²¹ Напомена Н. Кусовца: „Др Павле Васић, Живот и дело Анастаса Јовановића, Београд 1962., стр. 66 и 69”. (Н. Кусовац, н.д. стр. 197.)

²² Напомена Н. Кусовца: „За мањи портрет Проте Матеје, који се такође помиње у објављеним писмима, М. Ибровац сматра да је то онај који се чува у београдској Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић”. Библиотека је 1931. године добила на поклон од Катарине, кћерке првог српског фотографа и литографа Анастаса Јовановића, већи број предмета међу којима је од нарочите вредности „слика Проте Матеје Ненадовића, оригиналан рад Јохана Беса”. (Радослав Марковић, Универзитетска библиотека у Београду, Београд 1968., стр. 29). Међутим, тај портрет може бити само слободно интерпретирана копија Бесовог изгубљеног дела. Наиме, у писму од 4. октобра 1846. године Прота за мањи Бесов портрет наводи: „Ово је портрет лепо до појаса свршио, али је од појаса врло хитао”..., а портрет који се чува у Библиотеци сликан је само до појаса, чиме је све речено. Аутора овог портрета, или само слободније сликане копије, ваљало би, према сликарском поступку и стилским одликама, тражити у кругу око сликара Јована Поповића”. (Н. Кусовац, н.д., стр. 197.)

²³ Напомена Н. Кусовца: „М. Ибровац, нав. д., стр. 103–104”. (Н. Кусовац, нав. д., стр. 197.)

²⁴ Никола Кусовац, нав. д., стр. 197–198.

²⁵ Ово своје мишљење Н. Кусовац образлаже и у напомени: „О томе колико је напорно могло бити „седење” уметнику приликом израде портрета може се наслути из писма Проте Матеје у којем објашњава Анастасу Јовановићу зашто Бес није успео да изради портрет кнеза Александра Карађорђевића. Прота пише: „...јоште када је ваш молер код мене био, ја сам светлог књаза нукао да поседи да му се лик молује, но онда имао је доста посла и није могао седети; а друго, каже да му се један молер обећао, врло искусан, коме је и реч дао доћи му макар и 5 пута моловати га, вели: докле га потрефи...” (М. Ибровац, нав. де., стр. 104)”. И даље, : „Нема сумње да

Треба истаћи да све дотле, док се не појави неко сигурно сведочанство о томе како је Кнежевић сликао Протин портрет, ваља рачунати на различита мишљења стручњака који се баве овим питањем. Једно је сигурно: Кнежевић је био добар и као кописта, сигуран у преношењу свих ликовних елемената до најситнијих детаља, да често доведе у дилему да ли се ради о оригиналу или копији.²⁶

2. 3 **Опис портрета.** На портрету Проте Матеје, који је радио Урош Кнежевић Прота је насликан „до испод појаса с лица, као стари свештеник дуге седе браде. На темену је ћелав, а дуга бела коса пада му низ леђа. Има плаве очи. Обучен је у ружичасту мантију, са шареним појасом. Око врата има велики златан крст, на златном ланцу. Преко тога има жуту кабаницу овичену мрким крзном. Позадина зелена, осветљена око главе.”²⁷

У тексту који је писао Љубомир Ковачевић може се прочитати да је Прота огрнут ћурком (кабаницом) од белог атласа који је, према казивању Протиног сина, књижевника Љубомира Ненадовића, некада био својина Мехмед – аге Фочића, а Прота га је добио од Срба када је освојен Београд (1806. године).²⁸ Као што се види, Ковачевић бележи да Прота на портрету има кабаницу од белог атласа, а кустос Народног музеја у Београду да Прота има жуту кабаницу. За (златан крст, који Прота има око врата, Ковачевић пише да је Проти тај крст послао на дар руски цар Александар I (На крсту има натпис „За љубав вери и отечества”).²⁹ Миодраг Ибровац даје податак о још једном детаљу на Протином портрету. Наиме, оне је забележио да Прота о врату носи, поред крста, и орден Ифтихара који је добио од султана за време боравка у Цариграду.³⁰ То може бити само одликовање

је поменути „врло искусни” сликар управо Урош Кнежевић, па је очигледно да он није сликао лако и на брзину портрете, или бар не када се радило о знаменитим и угледним људима. Чињеница да је портрет понављао по неколико пута, док не задовољи наручиоца, казује да је позирање модела често било дуготрајно и тешко”...(Н. Кусовац, нав. д., стр. 198).

²⁶ Јован Секулић, нав., стр. 251.

²⁷ Тако је забележио неко од кустоса Народног музеја у Београду, на картону из картотеке инвентара под рубриком „опис” (стари инв. бр. 259, а нови инв. бр. 470). Картон сам као и картоне осталих портрета Ненадовића, успео да погледам захваљујући доброти Вере Ристић, историчара уметности – саветника Народног музеја у Београду.

²⁸ Љубомир Ковачевић, Прота Матеја Ненадовић (посмртно објављен текст – примедба Б. Ј.), Календар „Колубара” за 1936. годину, издање Удружења Ваљеваца и Ваљевки у Београду, стр. 68.

²⁹ Исто. Натпис на крсту гласи: „ЗА ЛБОВ ВР И ОТЕЧЕСТВА” Прота Матеја је добио овај златан крст од руског цара после битке на Лозници, 5. и 6. октобра 1810. године, где су Срби под вођством Карађорђа и Проте Матеје, а уз садејство руског помоћног одреда, потукли Турке.

³⁰ М. Ибровац, нав. д., стр. 101. Треба рећи да је Прота избегао у Цариград 1840. године, а вратио се у Србију у децембру 1841. године. У то време на турском престолу се налазио султан Абдул Меджид I (владао од 1839–1861. године). Покушао сам да пронађем шта значи „орден ифтихара” да сазнам какав је то орден (у чему ми је свесрдно помагао Мића Каљевић, из Градске библиотеке „Љубомир Ненадовић” у Ваљеву), али без успеха. На крају сам у речнику Абдулаха Шкаљића „Турцизми у српскохрватском језику”, издање „Свјетлост” Сарајево 1979. године, на страни 353., наишао на реч „ИТИБАР (ИХТИБАР, ИКТИБАР) која значи: 1. част, углед, поштовање, уваженост, и под 2. „итибар чинити”, „итибар учинити”, што значи исказивати (исказати) поштовање, одавати (одати) част”. На основу тога мислим да би „Орден Ифтихара”, како га бележи М. Ибровац, требао да значи „ОРДЕН ЧАСТИ”.

У списку личних предмета Проте Матеје, који је сачинио и потписао 1. децембра 1927. године Матија С. Ненадовић, унук Проте Матеје, забележено је под редним бројем 7.: Орден „Ивтилар” у брилијантима, Бабин, а у рубрици „Одакле води по

које је насликано одмах изнад златног ланца од крста. Треба још додати и то да Прота на портрету левом руком држи балчак (дршку) своје сабље, са којом је учествовао у многим бојевима. И на сабљи се примећује један детаљ: од врха дршке сабље до штитника за сечиво везан је један ланчић. Тај ланчић је имао улогу да у току борбе онемогући избијање или испадање сабље из руке.³¹

2. 4 **Опис спољашности Проте Матеје.** Интересантно је овом приликом изнети опис спољашности Проте Матеје, као и опис његовог одела, које је на основу предања сачуваног у породици објавио у Бечу Протин синовац Константин Ненадовић, тридесет година после Протине смрти. Није искључено да је Константин и лично видео свог стрица, јер је у време Протине смрти имао 32 године живота. Он, наравно, правописом оног времена, пише: „Прота је био осредњег раста, тела коштуњавог и доста снажног, плећа осредње широки, главу имао је осредњу и повећу, косу на глави носио је дугачку, натраг зачешљану и увијену по свештенички, чело имао је доста пошире и између састава обрва набрано борама, а по више чела под своју старост био је ћелав, обрве имао је дугачке по широке и праве, очи умерено веће и граорасте, носа правог и поширег, уста умерени и устница црвенкасти, бркове имао је дугачке, а браду широку, дугачку лепу и под своју старост белу, лице је имао не дуго и шире, са испупченим мало јагодицама, и скоро увек руменкасто и чисто, изглед имао је пријатан, хитлен и мудар...” А. онда, наставља о оделу:... „Прота је све врло лепо до своје смрти носио, и имао је на себи увек чисто богато по кроју свештеничко одело и капу на глави. Опасивао је се пошире Персиским кажимирским свиленим шаловима (појасима – примедба Б. Ј.) и огртао свиленим Самур ћурковима Дахије Аганлије и Фочића, које му је Карађорђе, кад су Београд од Турака освојили, на дар за успомену дао, зато што му оца Алексу посекали”...³²

рекло” пише: од турског султана. (Види књигу – Бранко Вујовић: БРАНКОВИНА, Београд 1983, стр. 107–108.

Издање: Републички завод за заштиту споменика културе – Београд, Друштво историчара уметности Србије и Народни музеј – Ваљево. Посебна издања 3.) Дакле, Матија С. Ненадовић је као назив ордена забележио „ИВТИЈАР”, а не као М. Ибровац „орден ИФТИХАРА”. Међутим, ни под називом „ИВТИЈАР” нисам успео да одгонетнем значење тог ордена, јер ни тај назив нисам нашао у Шкалаћевом речнику турцизама.

³¹ За разлику од овог Протиног портрета који је сликао Кнежевић, где Прота левом руком држи за дршку своје сабље, на литографији коју је радио Анастас Јовановић по Бесовој копији донетој у Беч, Прота левом руком држи за балчак (дршку) јагагана који је припадао његовом оцу кнезу Алекси Ненадовићу, а који се данас налази у Народном музеју у Ваљеву. Овај податак је забележио Миодраг Ибровац (М. Ибровац, нав. д., стр. 101. – Види напомену под 20), а затим користећи М. Иброваца за извор и Љубисав Андрић (Протини портрети”, лист „Напред” бр. 1172 од 9. VII–1971., стр. 10). Миодраг Ибровац је морао то добро да зна, јер је био шурак Јеврема Ненадовића, Протиног праунука, правника и судије из Ваљева. У кући сада покојног Јеврема Ненадовића – чика Јешка налазио се један примерак литографије у боји, који је радио Анастас Јовановић по Бесовој копији, а коју М. Ибровац помиње у свом делу. Ја ту литографију нисам могао да погледам, јер се данас тај примерак налази код архитекте Јакова Ненадовића, који живи у Паризу, а син је покојног Јеврема Ненадовића – чика Јешка.

Да овом приликом напоменем да су и Протина сабља и остали предмети који су припадали члановима породице Ненадовић, а који се данас чувају у Народном музеју у Ваљеву, откупљени по реферату Градске државне архиве у Ваљеву бр. 575 од 3. XI 1954. године. Музеј је у то време био фузионисан са Архивом.

³² Константин Ненадовић, Живот и дело великог Ђорђа Петровића Карађорђа Врховног Божда ослободиоца и Владара Србије и живот његови војвода и јунака, Беч 1884, књ. II, стр. 399–400. (Константин је био син Николе, рођеног брата Проте Матеје – примедба Б. Ј.).

Иако се може запазити да се оио што је забележио Константин Ненадовић, бар у једном детаљу не слаже са оним што је Кнежевић насликао на Протином портрету. Протин синовац пише да је Прота имао „граорасте” очи, а на портрету Прота има насликане плаве очи.

3 ПОРТРЕТ ВОЈВОДЕ ЈАКОВА НЕНАДОВИЋА

3. Аутентичност портрета. Портрет војводе Јакова Ненадовића, (илустрација бр. 5) што се тиче аутентичности, за стручњака такође, представља мали проблем. Наиме, постоје мишљења иако је Кнежевић сликао овај портрет скоро две деценије после смрти војводе Јакова, да није искључена могућност да је сликар могао и лично да га види. Војвода Јаков се вратио из Русије у Србију 1831. године, а умро 1836. године у време када је Кнежевић увећано радио у Србији у коју је дошао током јула 1834. године. Др Павле Васић наводи могућност да је Кнежевић могао нацртати неку скицу још за живота војводе Јакова, или га насликао сећајући се његовог лика, који је раније негде видео.³³ И Јован Секулић је изнео мишљење да је Кнежевић, по свом доласку у Србију, могао и лично да види војводу Јакова:³⁴ На овакве закључке наводи чињеница што портрет војводе Јакова, у односу на портрете који су рађени напамет, „има карактера и извесну индивидуалну ноту,”³⁵ о што је „много смелији у колориту, свежији, сигурније моделован, непосреднији и снажнији.”³⁶ Изгледа да се сликарским квалитетима портрет војводе Јакова приближава оним портретима који су рађени према природи, јер је Кнежевић „ипак најбољи, најубедљивији, сликарски доследан ономе што хоће да спроведе, оригиналан и личан.”³⁷

Налазећи се у дилеми да ли је портрет војводе Јакова рађен напамет или не, др Павле Васић наводи још једну могућност: „С обзиром на то да је Јаков живео у Русији на великој нози, као какав бојар, могуће је да је насликао и неки од руских сликара, по чијем је оригиналу Кнежевић сликао овај портрет за галерију.”³⁸

Да би Кнежевић успео да наслика овако сугестиван устанички лик војводе Јакова, вероватно су допринели и добри описи које су сликару могли дати Прота Матеја и Јеврем Ненадовић, син војводе Јакова.

3. 2Опис спољашности војводе Јакова. У породичном предању Ненадовића сачуван је опис спољашности војводе Јакова и изглед његовог одећа. „Јаков је био повишег раста, тела коштуњава пуног и снажног, плећа доста широки, прсију снажни, и здраво коснати, главу имао је осредњу, косу на глави носио је кратко шишану, и у своју старост сасвим белу имао је, као што су му и бркови бели били. Чело имао је умерено са борама набрато и мислеће, очи имао је повеће граорасте, обрве повеће и повијене, нос римског типа, уста умерена и усница црвенкасти, бркове је имао здраво дугачке, дебеле и право лепо засукато увијене, лице имао је не дуго, чисто, лепо и мало жућкасте боје, изглед имао је озбиљан, јуначан, мудар, пријатан и господствен, да је сваког привлачио себи да га поштује и љуби. „што се одећа тичем, забележено је: „Он се чисто и лепо одево. За Кара-Ђорђева времена увек је у Војводском кадивели и срмали скупоценом оделу ишао, а доцније кад је из Русије дошо, носио је по начину Руског племства одело, Србске душанке, а и европско одело, и увек чисто, лепо и укусно”...³⁹

³³ Др Павле Васић, нав. дела (Види напомену под 2), стр. 63 и напомену под 3), стр. 38).

³⁴ Јован Секулић, нав. д., стр. 253

³⁵ Др Павле Васић, исто као у напмени под 33)

³⁶ Јован Секулић, нав. д., стр. 253

³⁷ Исто

³⁸ Др Павле Васић, исто као у напмени под 33)

³⁹ Константин Ненадовић, нав. д., стр. 360–361.

3. 3 Опис портрета. У опису портрета војводе Јакова, из збирке Народног музеја у Београду, кустос је забележио да је то „портрет старијег човека који је сликан с лица до испод појаса. Има кратку седу косу, дуге залиске и исто тако беле дуге зашиљене бркове. Одећа му је тамно- плава и тамно-зелена, богато украшена златом. Испод врата орден. За појасом заденуто оружје. С леве стране види се део балчака од сабље. Позадина смеђе масли-наста, осветљена с десне стране.”⁴⁰

3.4 Историјска појединост на портрету. Колико се Кнежевић интересовао за историјске појединости и приказивао их кад год је то било могуће, види се и по томе што је на портрету војводе Јакова насликао један детаљ, на основу предања сачуваног у породици Ненадовић. Али, да видимо прво шта каже предање:... „За све време десетогодишње борбе Срба са Турцима Јаков је се борио увек са Босанском војском на југо-западу. Јакова су држали скоро за највештијег и срећног војводу, јер готово свуд је у бојевима над Турцима одржавао победе. Он је осим напред наведени битака био још у многим и другим биткама. Но срећан је био, те није више на себи имао него три ране. Једну је добио на глави у битки код Лознице на Жичком пољу, други пут здраво рањен је био у ногу у битки код Лешнице прогоневши Осман-Пашу и Французе и трећи пут био је рањен у десну руку до самог рамена у битки на Сакалу у Босни. Од ове последње ране Јаковљева је десна рука изгубила моћ, и није се могао кретати свуда како је хтео, а нарочито на више. Кад је се Богу молио и крстио, није могао прсте своје до чела донети. Па тако није могао сабљом да ради и пиштољима десном руком да бије. И тако је сабљу пасао и пиштоље носио на противној десној, за леву руку наручнијој страни, почем је се обучио левом као и десном руком сабљу вадити, Турке сећи и пиштољима ји тући”...⁴¹

Кнежевић се сигурно морао сит наслушати оваквих причаца, а податак о парализаној десној руци из овог предања искористио је сликајући портрет војводе Јакова на тај начин што је на портрету насликао оружје (пиштоље и сабљу) са десне стране, а леву руку војводе Јакова са шаком на силаву (појасу за оружје), спремну да се лати пиштоља или сабље.

3.5 Година сликања портрета. У вези са годином сликања портрета војводе Јакова већ је речено да је у новинском чланку („Србске новине”) од 4. XII-1855.) забележено да се међу шеснаест готових ликова истакнутих устаника налазио и лик војводе Јакова. И док др Павле Васић сматра да је портрет рађен у време 1852-1855. године,⁴² Никола Кусовац је мишљења да је портрет сликан око 1852.⁴³

4 ПОРТРЕТ КНЕЗА АЛЕКСЕ НЕНАДОВИЋА

4.1 Аутентичност портрета. Кнежевићево интересовање за историјске појединости дошло је до изражаја и приликом сликања портрета кнеза Алексе Ненадовића (илустрација бр. 6). За овај портрет се сви, који су до сада писали о њему, слажу да је рађен напамет – по опису савременика или по сличности са члановима породице. Кнежевић је користио живу породичну традицију па се спољашност кнеза Алексе на портрету потпуно слаже са описом који даје Константин Ненадовић, унук кнеза Алексе.

⁴⁰ Препис са картона из картотеке Народног музеја у Београду – стари инв. бр. 266, нови инв. бр. 445

⁴¹ Константин Ненадовић, нав. д., стр. 361-362

⁴² Др Павле Васић, нав. дело у напомени под 2) – Каталог слика Уроша Кнежевића, стр. 116., и Илустрације: портрет војводе Јакова Ненадовића – 48 по реду.

⁴³ Никола Кусовац, нав. дело – Каталог, стр. 204., и Илустрације, стр. 243.

4.2 **Опис спољашности кнеза Алексе.** Константин Ненадовић са доста детаља описује кнеза Алексу: „Кнез Алекса је био стаса осредње вишег, тела снажног и коштуњавог, главу имао је осредњу, коју на глави носио је напред кратку зачешљану, а остраг од потиљка дугачку, коју је у плетеницу (перчин) плео и низ леђа пушћо, лице чисто, лепо мало руменкасто, обрве имао је густе, велике и повијене, које су му скоро очи наткривале, бркове је имао смеђе, дебеле, густе, повелике и право засукане, а изглед озбиљно пријатан и јуначан”...

Константин Ненадовић даје и детаљан опис одела свога деде: „Алекса је увек носио чисто народно одело; улето носио је на ногама тозлуке и на себи чисту до колена кошуљу, а по вр исте цемадан или копоран а и јечерму, а по вр цемадана фермен или кратки гуњ. А у зимље доба чакшире од плаве боје, цемадан и фермен, а по вр свега велики реснати гуњ са троракљим на прсима свиленим закопчаљкама. Обично ишо је са голим вратом, а носио је и црну мараму и оковратник црни око врата, а на глави носио је црну шубару, а и капу кришкару од плаве чоје или кадиве, које пруге шава одозго попуњене су биле гајтаном златним. И по крај свега тог увек носио је за силајем по један пиштољ и мали нож. Код куће је имао и чуво Аустријски официрски потпун мундир са чаковом (чаков = парадна војна капа у Аустрији – примедба Б. Ј.), који је златним гајтаном у вр и у дну оперважен, и ког је у соненширима перваз златом извезен био, а на чакову и напред била је забодена златна ружа, са штикованим у средини именом Аустријског цесара”...⁴⁴

Треба рећи да др Павле Васић не искључује могућност да је Кнежевић видео и сликао поједине делове одела кнеза Алексе, који су се били сачували у породици Ненадовић. Мали нож за појасом, који се види на портрету, чува се данас у Народном музеју у Ваљеву, а по предању у породици Ненадовић користио се – после смрти кнеза Алексе – само за сечење славског колача.⁴⁵ Нож је белокорац. На дршци су утиснути вегетативни орнаменти. Дужина ножа је 28 см, сечива 18 см. Што се тиче лица оно је, вероватно, мање верно, мада се углавном подудара са описом К. Ненадовића”.

4.3 **Опис портрета.** За портрет кнеза Алексе кустос Народног музеја у Београду бележи да је то „Портре седог човека сликаног до испод појаса у стојећем ставу, окренутог три четврти у лево. Брци усукани, перчин пада низ леђа. Обучен је у плаво и зелено одело са црвеним силавом за појасом. Позадина смеђа с десне, зеленкасто сива с леве стране”.⁴⁶

4.4 **Поређење портрета са портретом војводе Јакова.** Ако бисмо желели да упоредимо портрет кнеза Алексе са портретом његовом брата војводе Јакова, онда би смо могли да наведемо речи Јована Секулића: „Док је портрет кнеза Алексе Ненадовића сиромашнији у детаљима непосредно виђеног и доживљеног, са једним скромним акцентом перчина који пада низ леђа, дотле је портрет његовог млађег брата војводе Јакова, кога је Кнежевић по свом доласку у Србију могао и лично да види, с обзиром на то да је овај умро 1836. године, много смелији у колориту, свежији, сигурније моделован, непосреднији и снажнији”...⁴⁷

⁴⁴ Константин Ненадовић, нав. д., стр. 327–328.

⁴⁵ Овај податак саопштио ми је Протин праунук Јеврем Ненадовић – чика Јешко, правник и судија из Ваљева, са којим сам једно време заједно радио у Народном музеју у Ваљеву.

⁴⁶ Др Павле Васић, нав. дела (Види напомену под 2), стр. 63, и под 3), стр. 39)

⁴⁷ Препис са картона из картотеке Народног музеја у Београду – стари инв. бр. 287., нови инв. бр. 701. Треба напоменути да је на картону у рубрици „начин набавке” забележено да је портрет „поклонио Љубомир П. Ненадовић 1865.”

4. 5 Година сликања портрета. Што се тиче године сликања портрета кнеза Алексе, треба рећи да постоји мишљење да је портрет сликан 1855. године,⁴⁸ као и мишљење да је сликан можда око 1852.⁴⁹

5 ПОРТРЕТ ВОЈВОДЕ СИМЕ НЕНАДОВИЋА

5. 1 Аутентичност портрета. И портрет војводе Симе Ненадовића, (илустрација бр. 7) најмлађег сина кнеза Алексе, Кнежевић је изгледа морао да слика напамет – по причању и опису савременика, или по сличности са члановима породице. Такво мишљење заступају Јован Секулић и др Миодраг Коларић.⁵⁰ И др Павле Васић пише да је Кнежевићу за сликање портрета војводе Симе послужио сличан извор који је уметник користио приликом сликања портрета кнеза Алексе.⁵¹ Али, он износи и претпоставку да би то могла бити копија са неког другог портрета. На овакав начин закључак наводи чињеница што се портрет војводе Симе такође одликује живахношћу и убедљивошћу као и портрет војводе Јакова „па се може претпоставити да је рађен по неком узору, минијатури или портрету који је до сада остао непознат.”⁵²

5. 2 Опис портрета. Неко је од кустоса Народног музеја у Београду је за портрет војводе Симе забележио да је то „Портрет млађег пунијег човека, сликаног до испод појаса у стојећем ставу. Обучен је у зелену доњу хаљину, златом украшену. Преко ње има кратку ружичасту одећу дугих рукава. За црвеним силавом оружје. Десна рука за појасом. Позадина сива.”⁵³ Овом опису треба додати да војвода Сима на портрету десном руком за појасом придржава фишеклију, окачену орамеником преко левог рамена, која је данас изложена у сталној поставци Народног музеја у Ваљеву.

5. 3 Опис спољашности војводе Симе. Константин Ненадовић, синовац војводе Симе, даје доста прецизне податке о томе какав је био спољашњи изглед његовог стрица и какво је одело носио, а тим подацима се свакако користио и сликар Урош Кнежевић. Константин је, на основу предања сачуваног у породици, забележио: „Сима је био врло леп човек, нежног и врло пријатног веселог лица, лепи чисти образа, обрва плави повијени, брчиће као млад имао је мале, косу на глави имао је смећу и по европском аристократском укусу чешљату. Он је био стаса повисоког, и снагу тела с према његовим младим годинама имао је необично у велико развијену, као човек у много старијим годинама.”... А, онда наставља о оделу: „...Носио се тако чисто и укусно господски да му није равног било у Србији. И осим војводског богатог одела имао је и носио богате самур – ћуркове, бекеше, душанке гајтанима извезене; а и друго европско француско одело, и покрај тога имао је луксузни тоалетни ствари.”...⁵⁴

5.4 Сликара је схватио суштину лика војводе Симе. Кнежевић се сигурно није интересовао само за спољашњи изглед и изглед одела војводе Симе. Он је морао чути и причу о отменој и племенитој души овог најмлађег и најобразованијег војводе из првог српског устанка, који је знао немачки, италијански и мађарски језик. Кнежевићу је морао бити познат и патриот-

⁴⁸ Јован Секулић, нав. д., стр. 253

⁴⁹ Др Павле Васић, нав. дело у напомени под 2) – Каталог слика Уроша Кнежевића, стр. 122 и Илустрације – портрет кнеза Алексе Ненадовића, 55 по реду.

⁵⁰ Н. Кусовац, нав. дело, Каталог – стр. 204., Илустрације – стр. 245.

⁵¹ Јован Секулић, нав. д., стр. 253., и Др Миодраг Коларић, нав. д., стр. 143.

⁵² Др Павле Васић, нав. дела – види напомену под 2), стр. 64 и под 3). стр. 39.

⁵³ Исто

⁵⁴ Препис са картона из картотеке инвентара Народног музеја у Београду – стари инв. бр. 276., нови инв. бр. 1024.

ски жар војводе Симе, који је 1813. године, када је устанку запретила највећа опасност, прешао у Србију, где је, због својих војничких знања и врлина, у двадесетој години био постављен од Карађорђа за колубарског војводу. Кнежевић је сигурно знао да је војвода Сима, као кнежевски син и још тако рећи дечак, кадет Аустријске царевине, могао мирне душе да остане у својој служби далеко од крвавог попришта борби у Србији. Знао је да Сими Ненадовићу то нико не би могао да замери, или да га због тога осуди, јер је његова породица дала такав удео у борби за ослобођење од турског ropства као мало која у Србији. Кнежевић је посебно, као сликар и уметник, морао осетити опредељење војводе Симе да племенитост обавезује и да он не би био веран одраз куће Ненадовића да је остао по страни, далеко од судбоносних војевања у Србији. И на крају, Кнежевића је морало коснути сазнање о раној трагичној смрти војводе Симе, који је на челу ваљевске војске при јуришу у боју на Дубљу, 14. јула 1815. године, пао смртно погођен у двадесет трећој години. Слика је морао осетити да ће овај славни подвиг остати уписан у историји као један од најплеменитијих прилога у борби за ослобођење српског народа.

Кнежевић је, дакле, све то морао да зна и осети да би могао да наслика овако „необично леп портрет младог војводе Симе Ненадовића, који скоро са дирљивом сугестивношћу оживљава ову младалачку, чисту и пуну ентузијазма природу, пуну вере и самопоуздања у ствар за коју се бори и гине.”⁵⁵ Као што пише Јован Секулић... „Портрет војводе Симе Ненадовића није само историјски мemento, сећање на ову херојску личност из устанка, он је и део Кнежевићевог унутарњег расположења доживљеног у души, ношеног у срцу и изливеног на платну”...⁵⁶

5.5 Година сликања портрета. Што се тиче године сликања портрета војводе Симе Ненадовића, треба рећи да др Павле Васић пише да је то могло да буде у Београду око 1856,⁵⁷ а Никола Кусовац да је можда сликан око 1852. године.⁵⁸

Summary

„PORTRAITS OF THE NENADOVIĆS” (paintings of Uroš Knežević)

Under the headline „Portraits of the Nenadovićs” (paintings of Uroš Knežević) are meant the portraits of the members of the Nenadović family done by Uroš Knežević (1811–1876) – a gifted painter of the Serbian classicism. On those portraits are represented Aleksa Nenadović, the prince of Tamnava – Posavina, a national leader before the first Serbian uprising; his brother – duke Jakov, a prominent rebel and two sons of prince Aleksa: Priest Mateja (warrior, diplomat, writer) and duke Sima Nenadović. The portraits are very important art source about the prominent rebels from the region of Valjevo – without whom the history of the first Serbian uprising could hardly be imagined.

Portraits were made at time when prince Aleksandar Karadjordjević (ruled from 1842–1858) wanted to mark the 50th anniversary of the first Serbian uprising besides other things, by a gallery of rebels’ portraits and the most loyal Karadjordje’s followers and friends. Uroš Knežević was given that task.

⁵⁵ Константин Ненадовић, нав., д., стр. 424

⁵⁶ Јован Секулић, нав. д., стр. 253

⁵⁷ Исто.

⁵⁸ Др Павле Васић, нав. дело у напомени под 2) – Каталог слика Уроша Кнежевића, стр. 122

⁵⁹ Никола Кусовац, нав. дело – Каталог, стр. 204., и Илустрације, стр. 244.

Knežević established the gallery of the rebels' portraits in 1852. by the portrait of Karadjordje and until 1855. he has painted 16 portraits – among them were the portraits of Priest Mateja and duke Jakov Nenadović. Knežević probably painted the portraits of prince Aleksa and his youngest son duke Sima Nenadović after 1855.

Only Priest Mateja was still alive out of the Nenadović Family whose portraits Knežević painted – at the beginning of the artist's work. He certainly helped the artist a great deal in the art forming of the rebels' portraits gallery. Princess Persida was certainly interested in the appearance of the Nenadovićs' portraits, as well as her father Jevrem Nenadović, son of duke Jakov and father – in-law of prince Aleksandar. Persida was the wife of prince Aleksandar Karadjordjević.

As far as authenticity is concerned, it could be noticed that they might have been painted according to the nature, the other sketches or copied from the various portraits or they were done at random – by the description of contemporaries or according to the similarity with the members of the family.

For the portrait of Priest Mateja is thought that it was painted by nature, but there are some assumptions that it is a copy of the portrait done by some other painter. Historic value of the portraits of prince Aleksa, duke Jakov and duke Sima Nenadović which are thought to be done at random, is very important because the appearance of these prominent rebels – their general features and clothes – may serve as a source about people of that time almost as a complete document.

The artistic value of the Nenadovićs' portraits, painted by Knežević, is also important. It should be stressed that the quality of these portraits is not only in historic registration of the prominent figures – because the portraits are the reflection of the strong artist's personality who put something of his own, something personal in „learned Vienna manner” of the classicistic portrait, something that was „classicistic Serbian” in its form and contents.

(Илустрација бр. 1.)

Књаз Александар Карађорђевић
(Литографија Г. Декера по портрету У. Кнежевића)
Власник: Богишићева библиотека у Цавтату

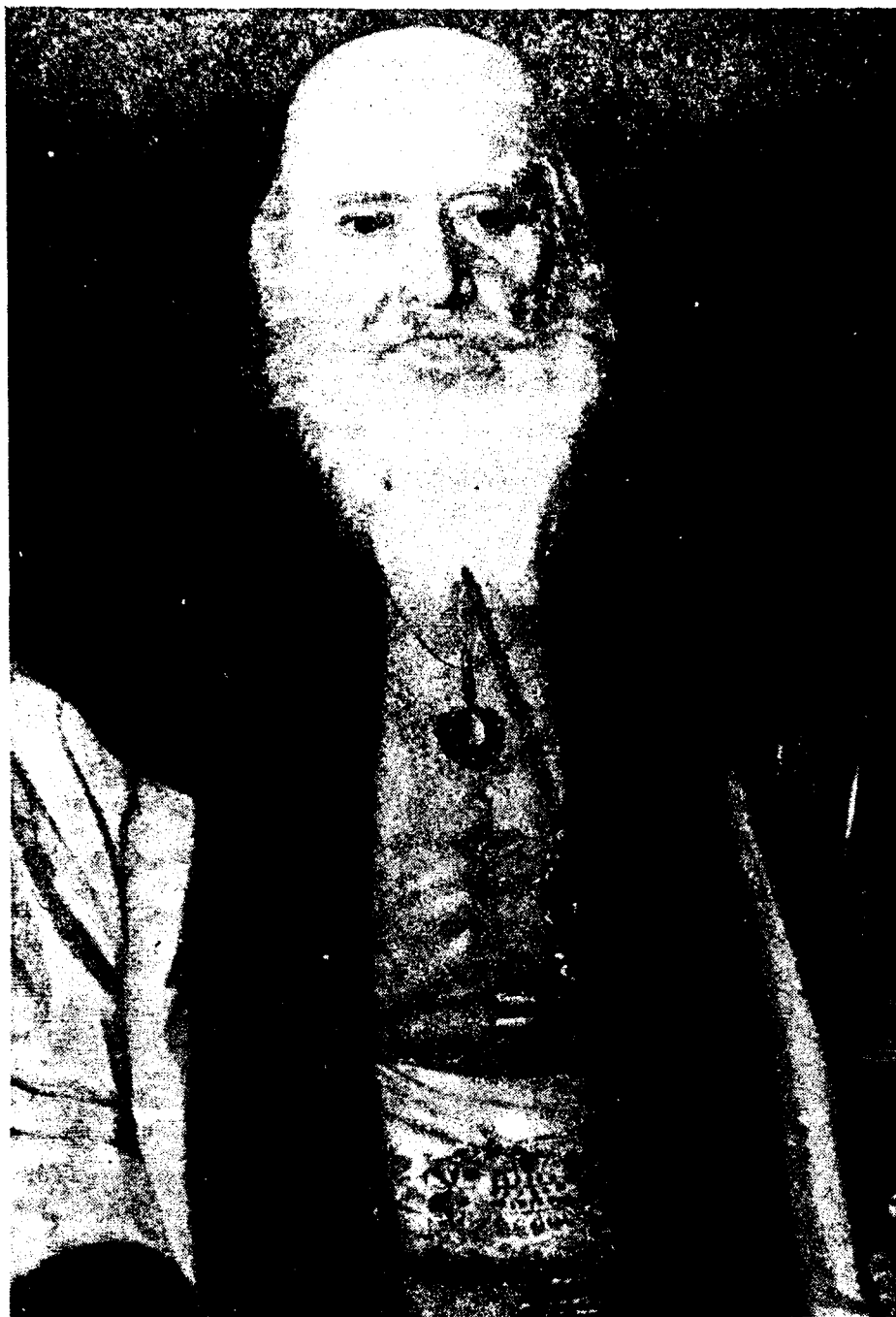
(Илустрација бр. 2.)

Илустр. Јован Поповић: „Урош Кнежевић Молер у младости”, (1847) (Народни музеј у Београду)

(Илустрација бр. 3.)

Кнегиња Персида Карађорђевић
(Литографија Г. Декера по портрету У. Кнежевића)
Власник: Богишићева библиотека у Цавтату

(Илустрација бр. 4.)

**Портрет Проте Матеје Ненадовића
(Народни музеј у Београду)**

(Илустрација бр. 5.)

**Портрет војводе Јакова Ненадовића
(Народни музеј у Београду)**

(Илустрација бр. 6.)

**Портрет киеза Алексе Ненадовића
(Народни музеј у Београду)**

(Илустрација бр. 7.)

**Портрет војводе Симе Ненадовића
(Народни музеј у Београду)**